

39. tétel

Pictura és sententia Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) költészetében

1. FELADAT

Csokonai Az *estve* és *Konstancinápoly* című verseinek értelmezése mentén mutasson rá a picturára és sententiára épülő szerkesztésmódra! Értelmezze az alkotásokban fellelhető filozófiai mondanivalót!

„Csokonai Vitéz Mihály 1795-re eléri költészetének csúcspontját. Megírja nagy verseit, kialakul páratlanul gazdag stílusterképe. [...] A rokokó, a klasszicizmus, a szentimentalizmus, a barokk, a népiesség s újabb kutatások szerint a manierizmus is jelen van költészetében. [...] Nála meggyőzőbben kevesen írtak kortársai közül a felvilágosodás eszmerendszerűséről. Az *estve* diszharmonikus szerkesztése nemcsak Rousseau gondolatait idézi, hanem mint verskompozíció is a magyar líra egyik gyöngyszeme.”

KOMÁROMY Sándor: „...írók a XXdik vagy XXIdik századnak...” 200 éve halt meg Csokonai Vitéz Mihály. Széphalom, 2005/15. szám

2. KORTÖRTÉNET

Mária Terézia (1740–1780) **felvilágosult abszolutista** uralkodásának idején, 1760-ban kezdte meg működését a **Magyar királyi nemesi testőrség**, melynek szolgálatában a magyar nemesifjúk betekintettek a **nyugati kultúrába és művelődésbe**, továbbá fontossá vált számukra a **polgárosodás** és a **nemzeti ügy**. 1772-ben jelent meg Besse-nyei Ágis *tragédiája* című drámája, mely a magyar felvilágosodás korának szimbolikus kezdetét jelentette. Ezzel egyidőben kezdődött meg a **magyar nyelv ügyével** való foglalkozás is, majd robbant ki a **nyelvújítási harc** ortológusok és neológusok között.

3. ÉLETRAJZ ÉS PÁLYAKÉP

1781–1794 Debrecen költője a református kollégium, majd a főiskola filozófus, később teológus diákja, azt követően a poéta osztály tanára, míg ki nem csapják.

1796–1801 Csurgón tanít, közben Kazinczyval levelez. Szinte végig nyomorog.

1805 Halálát tüdőgyulladás okozta, sírfelirata okán robbant ki az **Árkádia-pör**.

- Csokonai *lírája* úgy témáit, mint műfajait és stílusát tekintve rendkívül sokrétű.
 - **Klasszicista** jellegű, mély filozofikummal rendelkező költeménye a *Konstancinápoly*, és könnyed **szenimentalista** szerelmes művei a *Lilla-ciklus*.
 - Megjelenik műveiben az antik hagyomány pl. **anakreóni dalaiban** (A *boldogság*) és a **barokk** kort idéző túldíszítettség.
 - Előrevetíti a **romantika korában** kibontakozó **népiességet**. (Szegény Zsuzsi a táborozáskor, Jövendölés az első iskoláról a Somogyban)
- **Végeposza** a *Dorottya vagyis a dámák diadalma a fárságon* (1798–1799)
- Szatirikus hangvételű, osztrák-német mintájú drámái *A méla Tempefői* (1793) és *Az özvegy Karnyóné és a két szeleburdiak* (1799).

4. IRODALOMELMÉLET

A klasszicista versszerkesztés kedvelt eszköze a *pictura* és a *sententia* szerkezeti egységekre való tagolás. A **pictura** – előkészítő szakaszként – egy kép, rendszerint táj vagy személy lefestésére szolgál, amelyből elvonatkoztatva a költő valamilyen bölcs mondat, erkölcsi tanítást, filozófiai eszmét, **sententiát** vezet le. **Elégiák** és **ódák** jellemző szerkezete, hogy a képet ábrázoló szakasz **keretbe** foglalja a gondolati egységet.

5. FELADATMEGOLDÁS

Az *estve* és a *Konstancinápoly* című alkotások mély, **filozofikus tartalmat** hordoznak. Előbbi vers a **rousseau-i elvek** mentén a jogi állapot visszásságait, az elnyomottak jogfosztottságát, kizsákmányoltságát, míg utóbbi éles valláskritikát fogalmaz meg. A művek közös vonása a *pictura* és *sententia* váltakozására épülő szerkesztésmód, és a felvilágosodás korának meghatározó eszméire való utalás.

Az *estve* kiindulópontjául a naplemente szolgál. A lírai én számba veszi a természet elemeit („*pirúlt horizont*”, „*aranyos felhők*”, „*balzsammal biztató harmat*”, *hangicsáló pacsirta*, *barlangjában bömbölő „mord medve”*), s ebből az idilli hangulatból vonatkoztat el saját *bágyadt* lelki állapotára. Ahogy a vers beszélője kiábrándult, úgy a táj is visszatükrözi az ő **belső, lelki valóságát**, közeleg a *setét éj*, *komor óráival*, ezért **tételmondatként** fogalmazódik meg a lírai énben a szomorú felismerés: „*Úgyis e világba semmi részem nincsen*”. A tájábrázolás **párhuzamban** áll a lírai én lelki világával.

Hasonlóképpen tájleírással kezdődik a *Konstancinápoly*, mely távolról, a Bosporus felől szemléli egyrészt Európa, másrészt Ázsia partjait, és tér be „*E másik Rómának*” városába, hogy az utcán barangolva megfigyelje annak lakóit, tereit, sajátos illatait, színeit, végül a *dámabibliotékaként* leírt *firhangos háremből* kilépve megpillantsa *Isztambul roppant templomait*, s a tornyukon fénylő *aranyozott holdat*. A lírai én e **leszűkített pillanatból** tér át a vallás emberiségre gyakorolt hatásainak értelmezésére.

Az ábrázoló szakaszt a **sententia** elmélkedése követi mindkét versben. Az *estve* szomorúan summázza, hogy az emberiség önnön kezére vert bilincset, és a *fősvény* adókkal sanyargatja a szegényt, akinek még a földhöz sincs joga. Számos példát sorol a költő, amelyekkel a társadalmi egyenlőtlenségre hívja fel a figyelmet, hogy aztán a zárlatban visszatérjen a természet megnyugtató állapotába, melyben a *holdvilág* talán az egyetlen, amit nem vont még hatalma alá a nemesség, és melynek őszintén örülhet.

A *Konstancinápoly* szintén **halmozásokkal** mutatja be az egyház történelemformáló („*Míg űlsz a királyok koronáján, kincsén? A vitézek kardján s a népek bilincsén?*”) és egyéni sorsokat is érintő („*adja ki a kenyért házából / Kikapván éhhel holt kicsinyje szájából / A szent névre vágyó, balgatag anya*”) befolyását, hogy aztán a lírai én *fel-emelje lelkét*, és egy emberibb, vallás nélküli világot, egy „*boldog kort*” képzeljen el.

6. KITEKINTÉS

A klasszicizmusra jellemző tudatos szerkesztésmód és *pictura*–*sententia* típusú ábrázolás több Csokonai-versben is megjelenik, így épülnek fel A *tihanyi Ekhó*hoz és A *Magánosság*hoz című költeményei is. Míg a tételben szereplő művek inkább a társadalmat állítják a középpontba, az imént említett versek az egyén helyét keresik a világban, és adnak jellemzően kiábrándult magyarázatot a korszellem hatásaira.

40. tétel Berzsenyi Dániel (1776–1836) hazafias ódái

1. FELADAT

Hasonlítsa össze Berzsenyi *Magyarokhoz I. (Romlásnak indult...)* és *Magyarokhoz II. (Forr a világ...)* című/kezdetű költeményeit! Értelmezésében vesse össze a művek szerkezetét, valamint az alkotásokban található képeket és mondanivalót!

„Költői pályája első éveiben Berzsenyi a »régi magyar erények«, azaz a bátorság, a hazaszeretet, a tiszta erkölcs újjáélesztéséért folytatott küzdelmet tekintette kora alapvető hazafias feladatának. [...] Miután Berzsenyi ráébred, hogy a Habsburg-uralom nem visz egy boldogabb jövő felé, és ehhez az ősi erények felélesztése is kevés, »Leesik szeméről a csalárd fátyol«, s »Látja a Bűnnek koronás hatalmát« (Barátaimhoz, 1804–1808 között), mindinkább érdeklődni kezd a felvilágosodás eszméi iránt.”

REZSŐ Margit:

Berzsenyi és a felvilágosodás. Világosság, 1987/2. szám

2. KORTÖRTÉNET

A 18. század végén, 19. század hajnalán Kazinczy Ferenc (1759–1831) irodalomszervező munkája, majd a **reformkor fejleményeinek és a romantika előszelének viharában** Kölcsey Ferenc (1790–1838) gyakoroltak nagy hatást a magyar kulturális életre. Az ekkor fellendülő **folyóirat- és lapkiadás, nyomdák és színtársulatok** megjelenése, valamint a lassan kibontakozó társadalmi, gazdasági, kulturális reformok alig tudták feledtetni a magyarságot fenyegető **herderi jóslat** és a bontakozó **kultúrpeessimizmus** borúlátását. E kettősség kifejezésére kiválóan alkalmas **Hérakleitosz filozófiája**, mely a **romantika történelemszemléletének** meghatározó eszméjévé lett.

3. ÉLETRAJZ ÉS PÁLYAKÉP

- 1803** Kis János evangélikus lelkipásztor felfedezi Berzsenyi költeményeit, és elküldi azokat Kazinczy Ferencnek, aki felismeri bennük a költői tehetséget.
- 1817** Kölcsey **recenzióban** bírálja a „niklai remete” stílusát, aki esztétikai tanulmányokba kezd, hogy méltóképpen feleljen meg „*ocsmány karakterű*” kritikusának.
- 1830** Az Akadémia filozófiai osztályának első rendes tagjává választják.
- Minthogy Berzsenyi legtökéletesebb műveit az **óda** műfajában alkotta, szokás őt a magyar Horatiusként is emlegetni.
 - Filozofikus ódáiban hitvallást tesz az antikvitás eszméi (a **sztoicizmus** és az **arany középut [aurea mediocritas]**) és költői tökéletessége mellett (*Horác*).
 - **Hazafias ódái** a magyarság ügyét állítják középpontba. Ugyanúgy megjelenik bennük a múlt felértékelése, mint a jövő miatti aggodalom (*Magyarokhoz*).
- Vannak továbbá megindító *elégiái*, melyek gyakorta saját elmúlását és az életével való megelégedés érzését vetik össze (*A közelítő tél, Osztályrészem*).

4. IRODALOMELMÉLET

A hazafias gondolatok, az emelkedettség, a **dicsőítés** kifejezésére tökéletesen alkalmas lírai műfaj az **óda**, melyre jellemző a hosszabb terjedelem, a fennkölt, magasztos hangnem és a tudatos, áttekinthető szerkesztésmód. Nem ritka, hogy az ódák időmértékes verselésűek. Rokon műfajként tekinthetünk az **elégiára**, melyben a fentebb vázolt jellemzőkön túl felerősödik az **érték- és időszembesítő attitűd**. Az ódával távolabbi rokonságban áll továbbá a **himnusz** és a **szózat** is.

5. FELADATMEGOLDÁS

A *Magyarokhoz I. (Romlásnak indult...)* és *Magyarokhoz II. (Forr a világ...)* kezdetű költemények **párversként** is fölfoghatók, tehát szerkezetükben, hangulatukban, műfaji jellemzőikben, mondanivalójukban hasonlítanak egymásra. Mindkét **óda** az egykor dicső magyarság 19. századra megkopott erkölceit állítja etalonként az olvasó elé, és **elégikus** hangvétellel veti össze a két nemzedék hazafiságát. Berzsenyi fontosnak tartja a magyarság *alvó lelkének* megszólítását és a **herderi jóslat** fenyegetéseinek tudatosítását. Szónokként áll népe elé, és mutat rá a haza bukásának („*ledült már a nemes Ílion, / A büszke Karthágó hatalma, / Róma s erős Babylon leomlott*”) vagy felemelkedésének („*Ez tette Rómát föld urává, / Ez Marathont s Budavárt híressé*”) lehetőségére, a cselekvés feladatát, már-már kényszerét azonban a magyarokra terheli.

Szerkezetében hasonló a két költemény, mindkettő történelmi utalásokkal világítja meg a magyarság múltját és jelenét. Míg a *Magyarokhoz I. nyolc századoknak vérzivatarjait* és az ebben az időben tanúsított erkölcsi kiállást villantja fel, a jelen *veszni tért erkölcei* már a zuhlásra utalnak. A *Magyarokhoz II.* szinte romantikusan túlzó zűrzavart ábrázol a világ történelmében, melyen a viszály istennőjének, „*Erynnis[nek] lelke uralkodik*”. Azonban különbség a két vers között, hogy míg az *I.* hanyatló, eltunyult népet ábrázol, melyre egyértelmű bukás vár, a *II.* bízik a jó kormányzás, az erkölcsökre találó nép erejében, és reménykedik a magyarok öntudatának felébredésében.

Képeiben egyaránt megfigyelhetjük mindkét versben a történelmi és a mitológiai utalásokat, melyeket olykor **metaforaként**, olykor **allegorikusan** a kor magyarságára és a 19. század eleji történelemre vonatkoztat a szerző. Számos halmozást és **túlzást** olvashatunk a művekben, melyek mind a felfokozott érzelmi hangulatot és az éppen kritikus történelmi állapotot hivatottak lefesteni.

Mintha Vörösmarty „*itt élned, halnod kell*” eszméje innen táplálkozna, Berzsenyi a romantikus **váteszek** eszméjét vetíti előre, mikor e két monumentális **szózatában** figyelmezteti a magyarságot az előttünk álló kihívásokra s azok lehetséges kimenetelére.

6. KITEKINTÉS

A magyarság – egy német nyelvű jelentés alapján történő – *Bocskai-féle viperafajzathoz* való hasonlítása az 1807-es országgyűlés egy, a nemzeti nyelv használatát elítélő titkos jelentéséig vezethető vissza. Az ekkor elhangzó viták ösztönözték Berzsenyit korábbi *Kesergés* című versének átdolgozására, mely aztán *A magyarokhoz* címmel jelent meg. A versben előforduló kígyófaj (melynek egyedei anyjuk testében kelnek ki, majd szó szerint kirágják magukat az anyaméhéből) említése már az ókorban is kedvelt kép volt a belviszályok megjelenítésére, sőt a *Bibliában* is előforduló **toposz**. Az ehhez hasonló antik utalások szintén Berzsenyi klasszikus műveltségét igazolják.

41. tétel A nemzettudat megjelenése Kölcsey Ferenc (1790–1838) lírájában

1. FELADAT

Mutassa be Kölcsey Ferenc *Hymnus* című versének műfaji sajátosságait! Teremt-
sen motivikus kapcsolatot a költő egyéb hazafias költeményei és a *Hymnus* között!
Ismeresse a versek hangnemét befolyásoló érték- és időszembesítő elemeket!

„A nemzetsorsok tehát ugyanúgy természetből fakadóan ívelnek fel, illetve hanyatlanak le, ahogyan a növényi élet is fokozatos kibontakozásból, majd fokozatos hanyatlásból áll. Mindeme változásokat belülről határozzák meg »az emberi lélek mozgásai.« [...] [A] nemzeti sorsot elemző, kései, nagy verseiben (Zrínyi dala, Zrínyi második éneke) Kölcsey amellett foglal állást, hogy a magyarság sorsa egyértelműen a hanyatló fázisba jutott.”

VASSÁNYI Miklós: Irodalom és filozófia kölcsönhatása
Kölcsey néhány műve kapcsán. Irodalmi Magazin, 2022/2. szám

2. KORTÖRTÉNET

Mária Terézia (1740–1780) és fia, II. József (1780–1790) **felvilágosult abszolutista uralkodása** a magyar társadalmi viszonyokra és művelődésre is nagy hatást gyakorolt, így a 19. századra **felpezsdült hazánkban a szellemi élet**. Megannyi könyv- és lapkiadó nyílt, és elérhetővé vált a **polgárosodás** gondolata. Az ekkoriban párhuzamosan jelen lévő **klasszicizmus** és **szenzimentalizmus** híveinek a század derekára azonban már a **romantika** újszerű kifejezőmódjaival és témáival kellett szembesülniük. Számos ekkortájt született mű táplálkozik a '30-as évek **reformkori lelkesedéséből**, ám annak lecsillapodása után a **herderi jóslat** fenyegetése vált divatos témává.

3. ÉLETRAJZ ÉS PÁLYAKÉP

- 1805** Csokonai temetésén megismerkedik későbbi mesterével, Kazinczy Ferencsel, akinek hatására később a nyelvújítás ügye mellett foglal állást.
- 1809** Debreceni Református kollégiumi tanulmányai után Pesten törvénygyakornok, 1829-től Szatmár megye tiszteletbeli jegyzője, majd 1832-től országgyűlési követ.
- 1815-től** Kritikai és esztétikai tanulmányokat jelentet meg (*Berzsenyi-recenzió*).
- 1823. 01. 22-én** befejezi a *Hymnust*.
- 1830** Az MTA nyelvtudományi osztályának tagja, 1836-ban részt vesz a Kisfaludy Társaság megalapításában.

Kölcsey főbb témái a hazafiasság és a személyes válság körül összpontosulnak.

- 1814–1817 között némileg szenzimentalista, jobbára romantikus hangvételű, gyöt-rődő (*Elfojtódás*), valamint filozofikus versei (*Vanitatum vanitas*) születtek.
- Második költői korszakában (1823-tól) a nemzettudat és a közösségi értékek foglal-koztatták (*Hymnus*, *Zrínyi dala*, *Zrínyi második éneke*).
- Epikus munkásságából kiemelendők tanulmányai, országgyűlési beszédei és az *Országgyűlési napló*, valamint a Kölcsey Kálmánhoz címzett *Parainesis*.

4. IRODALOMELMÉLET

A romantika korában a **vátesz** már-már **prófétai szerepvállalása** mellett különféle szerepbe helyezkedő **lírai ének** fejezték ki aggodalmukat az értékvesztés és a herderi **nemzethalál** víziója okán. Gyakorta az **elégiákra** jellemző **érték- és időszembesítő verstípusban** szólaltak fel a **nemzeti identitás** és a **közösségi értékek** mellett. *Hymnusunk* – bár műfajmegjelölő címmel rendelkezik – is magán hordozza ezt az elégiikus beszédmódot, de tekinthetünk rá akár **nemzeti imádságként** is.

5. FELADATMEGOLDÁS

A **herderi jóslat** fenyegetésében, még a reformkori lelkesedés éveitől Kölcsey és kortársai (például Berzsenyi a *Romlásnak indult...* kezdetű versében) méltán érezhettek aggodalmat értékvesztett, kilátástalan helyzetben lévő társadalmuk iránt. Ez ihlette 1823-ban – a cenzúra megtévesztésére, valamint a beszédhelyzetre való utalásként – „A Magyar nép zivataros századaiból” alcímmel ellátott *Hymnust*, mely 1844-es megzenésítését követően Erkel Ferenc tolmácsolásában **nemzeti himnuszunkká** vált.

A **műfajmegjelölő cím** némileg félrevezető, mert bár a vers megszólítottja Isten, és a himnuszokban megszokott kérés-indoklás-kérés szerkezet is felfedezhető a műben, a feltételezett **versbeszélő szerepe** inkább azonosítható egy török kori **prédikátoréval**, aki a fohászkodás közvetett aktusa mellett valójában a magyarság történelmét veszi számba, hogy aztán e tanulságokat a 7. versszaktól kezdve Kölcsey jelenére vonatkoztassa. Ha így tekintünk a műre, szembeötlőek annak **elégiikus** (érték- és időszembesítő) vonásai, valamint panaszos, sirató hangvételű, a **jeremiád** műfaját idéző hangvétele.

A dicső múlt értékeinek felemlítése figyelhető meg a *Zrínyi dala* és a *Zrínyi második éneke* című versekben is. A *Hymnushoz* hasonlóan a honfoglalás, a Kárpát-medence páratlan természeti adottságai és az egykor a hazához hű, önfeláldozásra is képes magyarság képei teremtik meg mindhárom vers alapvető viszonyítási pontját. „Árpád hős magzatjai” és a belőle fakadó *sok magzat*, akik egykor a Duna–Tisza közén virágzó országot építettek, és fényes katonai sikereket arattak („S nyögte Mátyás bús hadát / Bécsnek büszke vára”), mára egymás ellen fordult, „elhamvad” hazája iránti „hő szerelme”, „Névben él csak, többé nincs jelen”. A nemzet bűneit **metonimikusan** a **megszemélyesített haza** veszi magára, az ő *keblét* sebzik meg fiai, ő *szenved* fiai miatt, „S ő védtelen küzd egyedül”.

A versek visszatérő **motívuma** a *magzat*, a *vár* és a fent-lent **toposza**. A legelső a leg-szorosabb vérségi rokonai viszonyt, az anya-gyermek kapcsolatot hozza mozgásba, így még tragikusabb a hazája ellen forduló nemzet **allegóriája**. Az egykor az erőt és a kitartást jelképező monumentális várak a jelenben csupán *omladékként* dűledeznek a hegyek ormain, így megint csak metonimikussá és allegorikussá válnak: a régi várvédők dicsőségével szemben a megkopott fényű jelen emberét példázzák. Ezzel összefüggésben áll a magasság, átvitt értelemben az erkölcsi nagyság és a mélység, azaz az erkölcsatlenség és a züllöttség toposza, melyek összességében végérvényesen kiábrándítják az egyes költemények lírai énjét korának magyarságából.

6. KITEKINTÉS

Kölcsey egyéb nemzeti verseiben (*Mohács*), illetve epikájában (*Nemzeti hagyományok*, *Parainesis*) is értékként mutatja fel a 19. századi magyarok előtt dicső történelmi hagyományainkat, ezzel együtt előszeretettel világít rá kora züllött közállapotaira.

42. tétel

Az irodalomelmélet-írás kezdetei – Bajza József (1804–1858):
Dramaturgiai és logikai leckék

1. FELADAT

Mutassa be a magyar színikritika kezdeteit Bajza József *Dramaturgiai és logikai leckék* című tanulmánya alapján! A tartalmi ismertetés mellett térjen ki az írás stílusának és hazai, valamint nemzetközi kontextusának bemutatására!

„[Bajza József] Irodalmi rangját vitái, tanulmányai és folyóiratai alapozták meg: a *Conversations-lexikon*i pör, amelyben az *Aurora Kör* magához ragadta az irodalom szellemi irányítását, majd Az *epigramma* theoriája. Aztán a *Kritikai Lapok*, majd az *Athenaeum*. Sorra jelentek meg elvi jelentőségű tanulmányai. Emeljük ki a színjátszás miatt a Magyar színbíráló számára készített normateremtő művet és a *Dramaturgiai és logikai leckék* című tanulmányt.”

TAXNER-TÓTH Ernő: Andalgások egy utcanév körül. Hítel, 2019/10. szám

2. KORTÖRTÉNET

Az 1777-es **Ratio Educationis** hatására kiszélesedő oktatásnak és az ekkortájt regnáló Habsburg uralkodók felvilágosult nézeteinek köszönhetően jelentős szellemi megújulás ment végbe a 19. század eleji Magyarországon. Az 1772-ben (Bessenyei György: *Ágis tragédiája*) megkezdődő magyar **felvilágosodás** hamar új, **romantikus eszmékkel** ütközött, a változást pedig a kor gondolkodói is érzékelték. A nyomdászat fellendülése mellett – az évszázadok óta „megrekedt” – **magyar színjátszás** is életre kelt, Bornemisza, Balassi és a 16. század iskola- és liturgikus drámái után, valamint a korábbi századokban a főnemesi udvarokban létező, jobbára német nyelvű színjátszás hagyományát követően 1790-ben Kelemen László vezetésével Budán megalakult a **Magyar Nemzeti Játékszíni Társaság**, majd 1837-ben a Bajza József vezette **Pesti Magyar Színház**.

3. ÉLETRAJZ ÉS PÁLYAKÉP

- 1818–1823** Piarista gimnáziumi évei után előbb Pesten bölcsészetet, majd jogot hallgat, ám szakvizsgát nem tett, helyette inkább esztétikával, filozófiával, irodalommal foglalkozik.
- 1830-as évek** Előbb átvette az *Aurora* című lapot, majd megalapítja a *Kritikai Lapokat*, 1837-ben Vörösmartyval és Toldyval közösen pedig az *Athenaeumot*.
- 1837–1838** A Pesti Magyar Színház igazgatója.
- 1840-től** az irodalmi közélet helyett politikával foglalkozik, ezért 1848 után bujdosnia kell.
- 1851 után** megtébolyult, haláláig elmebaj gyötörte.

Bajza József publicisztikai és esztétikai, kritikai munkássága megkérdőjelezhetetlen.

- Kritikusként a *Kritikai Lapokban* (1830–1836) megjelent bírálataival és
- elméleti íróként Az *epigramma* theoriájával (1829) és más *Széptani* írásaival is maradandót alkotott.

4. IRODALOMELMÉLET

A 19. században divatos **nemzeti szemlélet** a **reformkor** idején terjedt el íróink, költőink körében, akik tudatosan fogalmazták meg a kor ideológiai és társadalmi problémáit. Ennek jegyében a **hazafiasság**, **nemzetállam** ideája, a **társadalmi egyenlőség**, valamint a **kultúrpeszsimizmussal** szemben az **értékkörzés** váltak központi témává. Ezzel párhuzamosan felértékelődött és a műköltészetben is megjelent a népi kultúra és a népköltészet számos stílusjegye, jellemző karaktere, motívuma. A tudatos költői beszédmód és a – romantika műfajiságát jellemző – változatos formavilág **egyfajta korszerű népiességet** honosított meg a kor irodalmában. Ezen eszmék tetten érhetők a kor virágzó drámai hagyományában és színjátszásában egyaránt.

5. FELADATMEGOLDÁS

Hogy a magyar színjátszás ügye mennyire foglalkoztatja a 19. század irodalmáról gondolkodókat, mi sem bizonyítja jobban, hogy a magyar felvilágosodás kezdeteit is egy dráma, jelesül Bessenyei György Ágis *tragédiája* című alkotásának megjelenéséhez kötjük, valamint hogy 1821-ben a *Bánk bán* szerzője, Katona József is elemző **tanulmányt** közölt *Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?* címmel. Szerinte „a theatrum nemléte”, „a nemzeti dicsekedés”, „a nyomtatásbeli szükség”, „a cenzúra” és „a recenzió” mind gátolják a magyar színjátszás felemelkedését. Milyen árulkodó, hogy ehhez képest még 16 évet váratott magára a Pesti Magyar Színház kapuinak megnyitása.

A *Dramaturgiai és logikai leckék, magyar színházbírálok számára* (1836) című tanulmány megírására pozsonyi és pesti színházi tapasztalatai ösztönözték Bajza Józsefet, aki **kritikusként** és elméleti **szakíróként** is – lásd *Az epigramma theoriája* (1828) és *A románköltésről* (1833) című esszéit – gyakorlati szemszögből kívánta megvilágítani feltevéseit. **Elemző attitűdje** mellett a **reflexív hangnem** jellemzi stílusát, így tudományos igényű érveléseit olykor személyes jellegű példák, **polemikus** (vitatkozó) **kommentárok** színesítik. Vitára kel a kortárs színikritikusok, elsősorban a *Rajzolatok* (1835–1839) szakszerűtlennek vélt gyakorlatával, és magának a **kritika műfajának alapelveit** és szükségességét is leszögezi. Ahogy fogalmaz: „Kritika úgy használ s úgy gyakoroltatik czélirányosan, ha tanít; művészet nem eléggé ismert nemében tanítani csak úgy lehet, ha bővebb és részletes magyarázatokba bocsátkoznak kritikusaink.”

Bizonyos tekintetben Katonával ért egyet a későbbi színházigazgató, aki a magyar nyelvű drámai irodalom mellett, ugyanakkor a nyelvjárási beszéd ellen emel szót. Mindezek mellett a német romantika úttörője, August Wilhelm Schlegel (1767–1845) írásait hivatkozva rögzíti a **korszerű színjátszás szabályait**, a színészi („Szó ejtés, felmondás (*recitatio*), szavalás (*declamatio*), testtartás [...] közbeszéd (*chironomia*), arcbeszéd (*mimika*, szorosabb értelemben), karakterfelfogás és kifejezés”) és rendezői gyakorlat legfontosabb elemeit.

6. KITEKINTÉS

Bajza nézetei és munkássága több szempontból korszakalkotó hazánkban, ugyanakkor kétségtelen, hogy előíró szemlélete sok szállal a klasszicista poétikákhoz köti. Úgy műfajelméleti, mint színházi írásai **programszerű** gondolkodásról tanúskodnak.